

**TÜRK LEHÇELERİNDE ZAMAN KAVRAMI TAŞIYAN
-°p ZARF - FİİL EKİ**

YARD. DOÇ. DR. VOLKAN COŞKUN

Zarf-fiiller, Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde aslî görevlerinin yanında farklı bir takım fonksiyonlara da sahiptirler. -°p zarf-fiil eki, bulunduğu cümlenin yüklemiyle kullanımına göre, aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

1. -°p'li zarf-fiil, cümlede zarf görevindedirler. Bütün Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki ekler için geçerli olan bu tür kullanımda, hem zarf-fiil eki almış fiil, hem de esas fiil, asıl anlamını muhafaza eder:

Ama Hüseyin dönüp bakmadı bile.

2. Esas fiil şeklinde olan -°p'li zarf-fiil, kendisindeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiille özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kaynaşır. Bu durumda -°p'li zarf-fiil, asıl anlamını muhafaza ederken; yardımcı fiil (tasvir fiili) asıl anlamını kaybederek, yeterlik, süreklilik, tezlik vb. ifade eder.

U şaşılmäsdän hämmä bolgän gäplärni äyt-i-b ber-di. “O, acele etmeden olan bütün konuşmaları **-eksiksiz- söyleyiverdi.**” YS 122.

Şuniñ üçün häm bu ürfü ädätlär дәvrlär silsiläsidä yoqalmäy, bugüngäçä yet-i-b keldi. “Onun için de bu örf ve âdetler çağlar boyunca yok olmadan, bugüne kadar ulaştı.” NT 31.

3. Şimdiki zaman, Çağdaş Türk Lehçelerinde *yut-*, *yür-*, *otir-* ve *tur-* yardımcı fiilleriyle de teşkil edilebilir. Bu tür cümlelerde esas ve yardımcı fiiller, kök veya gövdelerine *-(i)b* zarf-fiil ekini alırken, yardımcı fiil *-(i)b* zarf-fiil ekiyle birlikte şahıs ekini de alır.

Çindän häm täşvişlirim başimaän äş-i-b yät-ib-di-kü! “Gerçekten de endişelerim başımdan **aşıyor!**” MN 7.

Dädäñniñ räsmiñi häli häm taq-t-b yür-i-b-sänmi? “Babamın resmini hâlâ daha **takiyör musun?**” KÇ 33.

..., *postäkni miñ som desä, aǵzım açılǵüniçä işän-i-b otır-i-b-män-ä...* “..., Pöstekiye bin som dese, aǵzım açık **inanırım-ya...**” HH 12.

Bilib turimän... Hämmäsini bil-i-b tur-i-b-män. “**Biliyorum...** Hepsini **biliyorum.**” KÇ 33.

4. -°p zarf-fiil eki, tek başına zaman kavramı taşır:

Fakir ikkelesi buzurg-var-ı refi'-mikdarga niyaz-mendlig ve gedaltg yüzidin tetebbu' kıl-t-p min ve atın Tuhfetü'l-efkar di-p min. “Ben fakir, her iki muhterem büyüğe niyaz ederek ve kimsesiz olduğumdan iyice araştırıp **yazdım** ve adına Tuhfetü'l-efkar **dedim.**” ML T779b/3,4.

5. Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde, -°p zarf-fiil eki, *er- > e- > i-* ek-fiilinin veya *tur- > dur-* fiilinin *-ur* geniş zaman eki almasıyla meydana gelen *turur* veya *durur* yüklemiyle birlikte kullanıldıkları zaman şekil ve zaman eki olarak görev yaparlar. *Turur* veya *durur* yüklemi, bazen haploloji neticesinde *-dur/dür* (*-dır/dir, -tur/tür, -tır/tir*) şeklini alarak, zarf-fiil ekli kelimeye bitişik olarak yazılır ve bu birleşik durum da, değişik bir takım zaman kavramlarını beraberinde getirir.

Yukarıda sıraladığımız maddelerin herbiri ayrı birer çalışma konusu olabileceği için, biz bu makalemizde, sadece birbirlerini tamamlayıcı mahiyette olan 4. ve 5. maddeler konusunda yaptığımız araştırmaların sonuçlarını sunmaya çalışacağız.

Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde, -°p zarf-fiil ekleri, tek başlarına zaman kavramı taşıdıkları gibi, *er-> e- > i-* veya *tur- > dur-* fiilleriyle birlikte kullanılarak, yeni bir takım zaman kavramlarını da oluştururlar. Geniş zaman ekiyle birlikte kullanımı neticesinde *turur / durur* tekilini alan *tur- / dur-* yüklemi, bazen haploloji neticesinde *-dur, -dür / -dır, -dir / -tur, -tür / -tır, -tır* şekillerine de dönüşebilir. Biz, bu yapıların hepsini, metinlere dayalı olarak yaptığımız çalışmalarla, Eski Türçeden başlayarak Çağdaş Türk Lehçeleri de dahil olmak üzere dönem dönem vermeye çalışacağız.

Orhon kitabelerinde -°p ve -°pan zarf-fiil eklerinin, müstakil olarak zaman fonksiyonuna sahip olmadıklarını gördük. -°p'li zarf-fiil, *Alp şalçı ak atın binip*

tegmış. “Alp Şalçı kır atına **binip hücum etmiş**.”¹ cümlesindeki *binip* zarf-fiilinde olduğu gibi, zarf görevinde kullanılmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde, -^o*p* zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman eki almış şekliyle birleşir. Yapmış olduğumuz taramalarda, bu yapının sadece bir örneğine, Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *Altun Yaruk*’ta rastlayabildik. Burada, -*ip*+*turur* yapısında şimdiki zaman anlamı vardır.

... *yirtünçüde serilip turur*... AY 164/17.

Eski Uygur Türkçesinde -^o*p* zarf-fiil ekli esas fiil, *er-* ek-fiilinin görülen geçmiş zaman eki almış şekliyle birleşir. Bu durumda, esas fiil anlamını muhafaza ederken; -^o*p* zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. Bu şekilde meydana gelen duyulan geçmiş zamanla, *er-* fiilinin görülen geçmiş zamanı birleşir ve neticede fiil kipinin gösterdiği oluş ve kılışın geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren ve birleşik çekim şekli ortaya çıkar:

K(e)ntü özüm bilmedin yazmış yangılmış ayıg kılıncımnı k(e)ntü ökün-ü-p er-ti yitiñsiz titir:: amtı neçök kılaym tip tidim .. “Kendi kendim bilmeden hata etmiş yanılmış kötü amelime kendi(m) **pişman olmuştu(m)**. Bir daha yapmamak üzere vazgeçer(im) : : şimdi nasıl yapayım, diye dedim..” AY 9/12.

Karahanlı Türkçesinden sadece *Atebetü'l-Hakayık*’ta (*Divanü Lûgat-it-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’te yok.), -^o*p* zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen -*tur/tür* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -^o*p* zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki. -*tur/tür* eki ise bildirme eki olarak görev yapar.

‘aybka koy-u-p-tur halayık ara

ğalat ma’nilerni ayıtmış yana. “(birçokları) yanlış mana vermiş ve böylece halk arasında utanılacak duruma **düşmüştür**.” AH 507.

1 Tekin, Talât, *Orhon Yazıtları*, Ankara 1988, s. 18.

Harezmi Türkçesinde -°p zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemiyle birleşir. Bu durum, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -°p zarf-fiil eki, *turur* yüklemiyle birlikte duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar.

Yana bir kitapta kuyruğu ayakları teveye okşar erdi tep ayt-t-p tur-ur. "... söylemiş." M 176.

Anga misillik yig(ir)mi tümen ferişte çerkele-p tur-ur er-di-ler. ... selâm durmuştu-ur." M 180.

Zübeyde Mekkede taqt ekin yerleri al-t-p tur-ur. "Zübeyde Mekke'de de ekin yerleri almış." NF 206/3.

Peygamber as'nuñ atası 'Abdullah, Peygamber tugmazdın aşnu vefat bol-u-p tur-ur er-di. "Peygamber as'ın babası 'Abdullah, Peygamber doğmadan vefat etmişti." NF 3/13.

Orta Uygur Türkçesinde -°p zarf-fiil ekli esas fiil, *er-* ek-fiilinin görülen geçmiş zaman eki almış şekliyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -°p zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. Bu şekilde meydana gelen duyulan geçmiş zamanla, *er-* fiilinin görülen geçmiş zaman eki birleşir ve neticede fiil kipinin gösterdiği oluş ve kılışın geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren bir birleşik çekim şekli ortaya çıkar. -°p zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli biçimi *turur/durur* yüklemiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -°p zarf-fiil ekleri *turur/durur* yüklemiyle birlikte duyulan geçmiş zaman anlamı taşır.

...il künni bas-u-p ir-di. "... halkı ezmişti." OKD 18.

Kördi kim: Kıyandkat bugunu al-t-p dur-ur. "Gördü ki: gergedan geyiği almış." OKD 18.

Kıpçak Türkçesinde -°p zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman eki almış şekli veya *turur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen *-tur* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl

anlamını muhafaza ederken, zarf-fiil eki ile birlikte *-tur* eki, duyulan geçmiş zaman eki olarak görev yapar.

Ave sen kız kim canıñnı / alma-y-ıp-sen. “Ave sen ki canını / almamışsın.” C 116.

Ave kimniñ termesinde / yalnız kon-u-p-tur Misiha. CC 115.

Söz etiz bol-u-p-tur-ur arı kız Mariamdan. “Söz et olmuş, yani Tanrı insan olmuş, iffetli kız Meryem’den.” CC 124.

Ave sen kız kim kollaring / avzing dagın sagıncıg / barça birge kopsa-p-tur-ur. “Ave sen ki kolların, azaların, düşüncen hepsi birlikte zikretmiş.” CC 119.

Psalmo neçik ayt-i-p tur-ur. “Psalmo nasıl söylemiş.” CC 113.

bol-u-p tur-ur-biz “olmuşuz”, bol-u-p tur-ur “olmuşuz”, bol-u-p tur-ur-lar “olmuşlar”, bol-u-p-tur “olmuş”²

bol-u-p tur-ur i-di “olmuştu”, bol-u-p i-di “olmuştu”

min-i-p-tir-di “binmişti”, tur-u-p-tur-du-k “durmuştük”³

bil-i-p-sen “demişsin”, kel-i-p-tir-men “gelmişim” TZ 53b, KK 11, *tur-u-p-tur “durmüş”* EH 122, KK 12, *min-i-p-tir-di “binmişti”* KK 27.⁴

Eski Anadolu Türkçesinde, *-p* zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemiyle veya *turur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen *-dur/dür*, *-tur/tür* ekleriyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; *-p* zarf-fiil eki, *turur* yüklemi veya *-dur/dür*, *-tur/tür* ekleriyle birlikte, duyulan veya görülen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. Bazen de *-p* zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zaman eki; *-dur/dür*, *-tur/tür* ekleri ise bildirme eki olarak görev yapar.

Lâkin husrev ol kızın atasın ve kardaşın öldür-ü-p dur-ur-di. “Lâkin Hüsrev o kızın babasını ve kardeşini öldürmüştü.” Mrzb. 60a.6.⁵

2 Ali Fehmi Karamanoğlu, *Gülistan Tercümesi, Seyf-i Sarâyî*, Ankara, 1989, s. 8.

3 a.g.e., s. 134.

4 a.g.e., s. 124.

5 Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara, 1997, s. 87.

*Direk üzre turur küllî kemerler ki harc **ol-u-p-tur** aña nice zêrler.* EMT er. 41.⁶

*Beli ağam Kazan, giceden bir kuzı **pişür-ü-p dur-ur-am** (pişirmiştim / pişirdim). gel bu ağaç dibinde inelüm yiyelüm didi. Indiler, çoban tağarcığı çıkardı. yidiler.* DK. D 49-12.

*Düşde gördi size virdi 'ışkıni **bağla-y-up-tur** size küllî sıdkını.* ED 335 (XIV. yy).

***id-ü-p-ven** ÇNG 216-3 (XV. yy), **gel-ü-p-dür** DV 302-2 (XV. yy.), **ol-u-p durur** ŞD 181-5.⁷*

*Biñ aygır dile-y-üp-dür (**diledi**) kim kısırağa aşmamış ola, bin dahı buğra diledi kim maya görmemiş ola, biñ-de koç dileyüptür koyun görmemiş ola, biñ-de kuyruksuz kulaksız köpek diledi.* DK. D86-9.

Eski Anadolu Türkçesinde, -°p zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman eki almış şekliyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken, zarf-fiil eki, *durur* / *durur* yüklemiyle birlikte, şimdiki zamanda yapılan ve gelecekte de devam eden bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar:

*Bir at bulur-isem tutayım bineyim didi. Baktı gördi kendünüñ deniz kulunu boz aygır bunda **otlan-u-p tur-ur**. “... **otlanıyor / otlanmakta**”* DK. D99-3.

Klâsik edebiyatta, -°p zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *durur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen -*dur/dür* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -°p zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki, -*dur/dür* eki ise bildirme eki olarak görev yapar.

Tarîk-ı ışk içinde gussa vü gam zad-ı rahumdur

*Dil-i dîvanenün Mecnun **ol-u-p-dur** yar u hem-rah* C 295.

6 a.g.e., s. 80.

7 Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1994, s. 122.

Nâz uyhusuna kıldı yine gözleri mu'tâd
Çok eyledi bî-dâd
Sabreyle dilâ ola lâ-büdd uyan-u-p-dur
Senden utan-u-p-dur ŞGD 292.

Altın Ordu, Kırım ve Kazan sahasına ait yarlık ve bitkilerde, -^op zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen *-dur/dür* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -^op zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. *-dur/dür* eki ise bildirme eki olarak görev yapar. Birleşik çekimlerde ise -^op zarf-fiil eki, *-dur/dür* ekiyle birlikte duyulan geçmiş zaman anlamını yüklenir.

Ya'kub kelip kefeniñ köp kişilerin alıp kitipdür meniñ taktı bir nökerimni ya'kub alıp kitipdür erdi. “Yakup gelip Kefe'nin birçok adamlarını alıp **gitmiştir**. Benim dahi bir emrimi Yakup alıp **gitmişti.**” KI III/14.

Çağatay Türkçesinde, -^op zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur / durur* yüklemdeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen *-tur/tür* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -^op zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. *-tur/tür* eki ise bildirme eki olarak görev yapar. Bazen de -^op zarf-fiil eki tek başına duyulan veya görülen geçmiş zaman anlamı yüklenir.

Köp aç ve aruk bol-u-p tur-ur miz. “Çok aç ve zayıf kaldık.” ŞT 105 a.

Ol yigit ayt-t-p tur-ur. “O yigit dedi.” ŞT 104 a.

Ol ferhuhde 'ibaret ve ol huceste alfaz u itaret bile vaki' bol-u-p-tur. “O mübarek anlatım ile o kutlu söz ve işaretler ile **vâki olmuştur.**” ML B4b/7.

Türk bu nev' eda kıl-t-p-tur. “Türk şöyle **kullanmıştır.**” ML B11a/16.

bu dem ki melal ile bol-u-p-sen

ya'ni ki bu hal ile bol-u-p-sen LM 2125.

*munça ki tap-ı-p-sen itke ülfet
it birle melek ara ne nisbet LM 2154.*

*Yok fûrkat ara behrem ni tendin ü ni cândın
Bi'llâh ki toy-u-p-tur min hem mundın u hem andın FK 472/1.*

*Yoluñ üstide yat-ı-p-min haste vü zâr u za'ff
Bir öterde iylegil bu bî-kes-i muztarga rahm FK 454/5.*

*ol fast ket-i-p ki gülde sünbül
açkay gül-gun yüz üzre kakül LM 3193.*

*Közlerim kûr it köñülge dâğ-ı hicrândın burun
Kim bu ikki köydür-ü-p-tür-ler mini andın burun FK 511/1.*

*Yana sizsiz mûnisim gam bol-u-p-tur
Közümge yürek hem-dem bol-u-p-tur. MZE 109.*

*Kil ki gâmiñdın cânga yüt-i-p min
Heç de ölmek çâre it-i-p min MZE 110.*

Fakir ikkelesi buzurg-var-ı ref°-mikdarga niyaz-mendlıg ve gedalıg yüzidin tetebbu' kılıp min ve atın Tuhfetü'l-efkar dip min. "Ben fakir, her iki muhterem büyüğe niyaz ederek ve kimsesiz olduğumdan iyice araştırıp yazdım ve adına Tufetü'l-efkar dedim." ML T779b/3,4.

-p° zarf-fiil ekli esas fiil, er-/ir-/e- ek-fiilinin görülen geçmiş zaman eki almış şekliyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -p° zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. Bu şekilde meydana gelen duyulan geçmiş zamanla, er-/ir-/e- fiilinin görülen geçmiş zamanı birleşir ve neticede fiil kipinin gösterdiği oluş ve kılışın geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren ve bir birleşik çekim şekli ortaya çıkar.

seni kör-ü-p er-di-m ol haşemde

mektebde sebak okur elemde LM 2575.

Uruşta manga tüş-ü-p e-di. “Savatta bana düşmüştü.” BA 118a.

Kitman nihan-hanesiga tüş-ü-p ir-di. “Sır saklama evine inmişti.” ML T778b/1.

Çağatay Türkçesinde, -^op zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman eki almış şekliyle birleşir. Bu durumda, esas fiil anlamını muhafaza ederken, zarf-fiil eki, *turur* yüklemiyle birlikte, şimdiki zamanda yapılan ve gelecekte de devam eden bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar.

kim derddin ol esir-i matem

ölgü dek ölü-p tur-ur dem-a-dem LM 3162.

*Anadolu Ağızlarında*⁸:

Anadolu Ağızlarında, *dur-* < *tur-* tasvir fiili, birleşik fiil içerisinde süreklilik gösteren bir yardımcı fiildir. Bu özelliği dolayısıyla, Anadolu Ağızlarının bazılarında -^op zarf-fiilinden sonra, şimdiki zaman kipi kurmaya yarayan bir yardımcı fiil niteliği taşımaktadır.

Alektrik... şehir gibi yan-ı-p dur-u. KA XXIX/9.

Biz-de ardından at-ı-p dur-uz. KA XXIX/3.

Önümüzde deñizde bi has Tana vapuru dur-u-p dur-u. KA XXIX/12.

Ertəsi gün vardı: dıq gayrı, äлиндä bi daş gıstırıp duru. (Alanya ağzı)⁹.

Anadolu Ağızlarında, -^op zarf-fiil eki tek başına duyulan geçmiş zaman anlamı yüklenir.

yığ-ı-f-san “yılmışsın”, tükil-i-b “dikilmiş”, ol-u-f “olmuş”, ver-i-p-siñiz “vermişsiniz”, getir-i-f-ler “getirmişler” AKD 20.

8 Bk. daha fazla bilgi için: Hanıza Zülfiyar, “Doğu Anadolu Ağızlarında Zaman Kavramı Taşıyan -ip > -if eki” *Türkoloji Dergisi*, Cilt: X, Sayı: 1, DTCF Yay., Ankara, 1992.

9 Nurettin Demir, “Zur Verwendung der Hilfsverbverbindung -ip dur- in einem anatolischen Dialekt”, *Altaic Religious Beliefs and Practices - Proceedings of the 33rd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference Budapest June 24-29 1990*, s. 89-95.

Bazı ahmah ne havasa *dış-ü-p-tür*

Kimi şumgün, kimi yasa *düş-ü-p-tür*

Abropa devleti dese *düş-ü-p-tür*

Saldın ejnebiye velvele güzel KİA 171.

... özü gapının dalında *dur-u-b-muş*. (Ahudov 399 s.)¹⁰

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ

GÜNEYBATI TÜRK LEHÇELERİ:

Azerî Türkçesi:

Azerî Türkçesinde, -°b zarf-fiil eki tek başına duyulan geçmiş zaman anlamı yüklenir.

–, *gäl-i-b-sän* “gelmişsin”, *gäl-i-b(dir)* –, *gäl-i-b-siniz*, *gäl-i-b-lär*

Burda şirin hâtıralar yat-u-p-lar,

Daşlarılın başı başa çat-u-p-lar,

Aşnalığın daşın bizden at-u-p-lar,

Men bahanda gavzanıllar bahıllar,

Birde yatup yandırlılar yahıllar.

“Burda tatlı hatıralar **yatmışlar,**

Taşlar ile başı başa **çatmışlar,**

Aşnalığın taşını bizden **atmışlar,**

Ben bakınca kalkıyorlar, **bakıyorlar,**

Bir daha yatıp yandııyorlar, yakıyorlar.” AT 18.

Türkmen Türkçesi:

Türkmen Türkçesinde, -p° zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen *-dur/dir*, *-tır/tir* ekleriyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -°p zarf-fiil eki, *-dur/dir*, *-tır/tir* ekleriyle

¹⁰ Hamza Zülfiyar, “Doğu Anadolu Ağızlarında Zaman Kavramı Taşıyan -ip > -if Eki”, *Türkoloji Dergisi*, Cilt: X, Sayı: 1, Ankara, 1992.

birlikte duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar.

al-ı-p-dır-ın “almışım”, al-ı-p-dır-sūñ, al-ı-p-dır, al-ı-p-dır-ıs, al-ı-p-dır-sı-ñuz, al-ı-p-dır-lar¹¹

alma-p-dır-ın “almamışım”

Atımızı alıp gid-i-p-tir-ler. “Atımızı alıp gitmişler.” ÇA 17.

Türkmen Türkçesinde, -^op zarf-fiil ekli esas fiil, e- ek-fiilinin görülen geçmiş zaman eki almış şekliyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -^op zarf-fiil eki, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. Bu şekilde meydana gelen duyulan geçmiş zamanla, e- fiilinin görülen geçmiş zamanı birleşir ve neticede fiil kipinin gösterdiği oluş ve kılışın geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren bir birleşik çekim şekli ortaya çıkar. Türkmen Türkçesinde -^op zarf-fiil eki ile e- fiilinin görülen geçmiş zaman eki ekleşmiştir. (al-ı-p-dı-m < al-ı-p e-di-m)

al-ı-p-dı-m “almıştım”, al-ı-p-dı-ñ, al-ı-p-dı

al-ı-p-mış “almışmış”

Maligñ kolhozdan kovulmagına sebäb bol-ı-p-dı. “Malikin kolhozdan kovulmasına sebep olmuştu.” ÇA 13.

Irak Türkmen Türkçesi:

Irak Türkmen Türkçesinde, -^ob zarf-fiil eki, geçmiş zaman eki olarak görev yapar.

Konşunun dili şiş-i-b

Kavgası bize düş-ü-b! ITT 107.

KUZEYDOĞU TÜRK LEHÇELERİ:

-^op zarf-fiil ekli esas fiil, tur- fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen -*tur/tir* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza eder-

11 Ahmet Bican Ercilasun, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* Ankara, 1991, s. 1104.

ken; -°p zarf-fiil eki *-tur/tir* ekiyle birlikte, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar.

Hakas Türkçesi:

pasta-p-tur-bin

“başlamışım”

pasta-p-tur-zıñ / pasta-p-tur-zar

pasta-p-tur

pasta-p-dir-bis

pasta-p-tur-zar

pasta-p-tur-lar

Şor Türkçesi:

oynapturım / oynaptırbım / oynapturbın

“oynamışım”

oynaptırziñ

oynaptır

oynaptırmıs

oynaptırzar

*oynaptırnar*¹²

İki çit ool uluğ nancı polıp çurta-p-tur-lar. “İki yiğit oğlan iyi dost olup yaşamışlar. (Hakas Türkçesi) HÇN 104.¹³

Tört karındaş cañıs bürük kiy-i-p tur-u. “Dört kardeş yeni börk giymiş” (Tuva Türkçesi) DÇ 55.¹⁴

KUZEYBATI TÜRK LEHÇELERİ:

Karakalpak Türkçesi:

Karakalpak Türkçesinde, *-p* zarf-fiil ekli esas fiil, asıl anlamını muhafaza ederken, *-p* zarf-fiil eki *-tur>-ñ* ekiyle birlikte, duyulan geçmiş zaman anlamını üstlenir.

Ol köldiñ bir künleri suwı kuru-p-tu. “Bir o gölün suyu kurumuş.” KY 15-17.¹⁵

Kazak Türkçesi:

Kazak Türkçesinde, *-°p* zarf-fiil ekli esas fiil, asıl anlamını muhafaza ederken, *-°p* zarf-fiil eki duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan

12 N. N. Kurpeşko Tannagaşeva - Şükrü Halûk Akalın; *Şor Sözlüğü*, Türkoloji Araştırmaları, Adana, 1995, s. 137.

13 Mehmet Kara, “*Hakas Türkçesinde Fiiller*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

14 Saadet Çağatay, “*Türk Lehçeleri Örnekleri II*”, Ankara, 1972, s. 211.

15 *a.g.e.*, s. 142.

turur yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen ve görevi $-^{\circ}p$ zarf-fiil ekiyle birlikte zaman kavramı yüklemek olan *turur* > *-tur* > *-tir* > *-ti*¹⁶ eki teklik ve çokluk 3. şahısların dışındaki şahıslarda düşer ve bu ek, teklik ve çokluk 3. şahıslarda şekil olarak şahıs eki görünümündedir.

al-ı-p-ın “almışım”, *al-ı-p-sün*, *al-ı-p-ti*, *al-ı-p-pız*, *al-ı-p-sündar*, *al-ı-p-ti*.¹⁷

Qojanasır men bir bay patşa sarayına bar-ı-p-ti. “Hocanasır ile bir zengin padişahın sarayına gitmiş.” QA 187.

Kazak Türkçesinde, $-^{\circ}p$ zarf-fiil ekli esas fiil, *e-* ek-fiilinin görülen geçmiş zaman eki almış şekliyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; $-^{\circ}p$ zarf-fiil eki, duyulan geçmişzamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. Bu şekilde meydana gelen duyulan geçmiş zamanla, *e-* ek-fiilinin görülen geçmiş zamanı birleşir ve neticede fiil kipinin gösterdiği oluş ve kılışın geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren bir birleşik çekim şekli ortaya çıkar.

al-ı-p e-di “almıştı”

Ayt-ı-p e-di-m *ğoy!* “Söylemiştim ya!” JK 184.

Kırgız Türkçesi:

Kırgız Türkçesinde, $-^{\circ}p$ zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemdeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen *-tur/tir*, *-tur/tür* ekleriyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; $-^{\circ}p$ zarf-fiil eki, *-tur/tir*, *-tur/tür* ekleriyle birlikte duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar.

kör-ü-p-tür-mün “görmüşüm”, *kör-ü-p-tür-sün*, *kör-ü-p-tür*, *kör-ü-p-tür-büz*, *kör-ü-p-tür-sönör*, *kör-ü-p-tür*.¹⁸

16 Lars Johanson, “Zur Postterminalität türkischer syndetischer Gerundien”, Ural-Altische Jahrbücher, neue Folge, s. 137-151.

17 Ahmet Bican Ercilasun, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara, 1991, s. 1054.

18 a.g.e., s. 1068.

al-ı-p-tır-sız “almışsınız”, *al-ı-p-tır-sızdar* “almışsınız.”

Bazen *-t-* veya *-tur-* düşebilir:

aç-t-p-ır-mın “açmışım”, *kör-ü-p-sün* “görmüşsün.”

Men ketkenden beri köp cañılıktar bol-u-p-tur, Alike... “Ben gittiğimden beri çok yenilikler olmuş, Alike...” MÜ 108.

Saattın toktop kalğanın bilbey kal-ı-p-tır-mın. “Saatin durduğunu fark etmemiştim.” ÖBT 264.

Nogay Türkçesi:

Nogay Türkçesinde, -°p zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemdeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen *-tur > -tir > -ti* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -°p zarf-fiil eki *-ti* ekiyle birlikte, duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar.

Burin zamanda karagus patşası şegertkediñ patşası man éris-i-p-ti-ler. “Evel zamanda kartalların padişahı çekirgelerin padişahıyla bahse girişmiş.” NE 61.¹⁹

GÜNEYDOĞU TÜRK LEHÇELERİ:

Özbek Türkçesi:

Özbek Türkçesinde, -°b zarf-fiil ekli esas fiil, asıl anlamını muhafaza ederken, -°b zarf-fiil eki duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. *tur-* fiilinin geniş zaman ekli biçimi olan *turur* yüklemdeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen ve görevi -°b zarf-fiil ekiyle birlikte zaman kavramı yüklemek olan *-tur > -tır > -di* eki teklik ve çokluk 3. şahısların dışındaki şahıslarda düşer ve bu ek, teklik ve çokluk 3. şahıslarda şekil olarak şahıs eki görünümündedir.

kel-i-b-män “gelmişim”, *kel-i-b-sän*, *kel-i-b-di kel-i-bmiz*, *kel-i-b-siz*, *kel-i-b-di-(lär)*, *kelit-i-b-di*

19 Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, Ankara, 1972, s. 106.

Hârğın bâşni qayr-i-b-di qanât tägigä. “Yorgun başı eğilmiş kanat altına.” BC 77.

Därräv qayâqdän eşit-i-b-di? “Hemen nereden işitmiş?” MN 4.

Yeni Uygur Türkçesi:

Yeni Uygur Türkçesinde, -^op zarf-fiil ekli esas fiil, *tur-* fiilinin geniş zaman ekli şekli olan *turur* yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolması neticesinde meydana gelen -*tur* > -*tu* > -*ti* ekiyle birleşir. Bu durumda, esas fiil asıl anlamını muhafaza ederken; -^op zarf-fiil eki, -*tu* / -*ti* ekiyle birlikte duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman eki olarak görev yapar. Bu ek, teklik ve çokluk 2. şahıslarda düşer.

*küt-i-p-ti-män “gelmişim”, küt-i-p-sän (kel-i-p-siz), küt-i-p-tu, küt-i-p-ti-miz, küt-i-p-silär, küt-i-p-tu.*²⁰

kelmä-p-ti-män “gelmemişim”.

kel-i-p-ti-kän-män “gelmişmişim”, kel-i-p-ti-män-miş “gelmişmişim”, kel-i-p-ti-miş-män “gelmişmişim”

Düşmenniñ miñisi çuvulup izdilla cehennemge uzaptu. “Düşmanın beyni patlayıp cehennemi boylamış.” MUT 169.

SONUÇ

Araştırmamızın sonucunu yedi madde hâlinde özetleyebiliriz:

1. Kitabelerde *tur-* fiili mevcut olmadığı gibi, -^op zarf-fiil eki de, müstakil olarak zaman kavramı taşımamaktadır.

2. -^op zarf-fiil eki, Türkçede zaman kavramı olarak kullanılmaya yatkındır. Meselâ, *Ahmet kitabı alıp gitti.* (*alıp gitmiş, alıp gidecek, alıp gider vb.*) cümlesi *Ahmet kitabı aldı (ve) gitti.* (*almış ve gitmiş*²¹, *alacak ve gidecek, alır ve gider*) şeklinde de ifade edilebilir. Görüldüğü gibi, -^op zarf-fiil eki, birlikte kullanıldığı esas fiilin görevi zaman kavramı yüklemek olan çekim eki fonksiyonuna sahip olabilmektedir.

²⁰ Rıdvan Öztürk, *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara, 1994.

²¹ Lars Johanson, *Periodische Kettensätze im Türkischen*, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 82. Band, Wien 1992, s. 201-211.

3. Bazı cümlelerde -°p zarf-fiil ekinin, aslı yani zarf-fiil eki fonksiyonunu tamamen kaybederek, zaman eki olarak görev yaptığı görülmektedir. Araştırmamızın temelini, aslı fonksiyonunu kaybederek zaman eki görevini üstlenmiş, -°p zarf-fiil ekinin kullanıldığı yapıların tespiti oluşturduğundan, bütün Tarihi Türk Lehçelerine ait eserleri titizlikle taradık ve *Altun Yaruk*'ta -°p zarf-fiil ekinin aslı fonksiyonu dışında kullanıldığını ve sadece zaman belirttiğini tespit ettik. Bu yapıda -°p zarf-fiil eki, müstakil olarak duyulan geçmiş zaman eki fonksiyonunu yüklenmiştir. *er-ti* ise birleşik zaman teşkil etmeye yarayan bir unsur olarak görev yapmaktadır.

K(e)ntü özüm bilmedin yazmış yangılmış ayıg kılıncımnu k(e)ntü ökün-ü-p er-ti yitiñsiz titir :: amtı neçök kılayın tıp tidim.. “Kendi kendim bilmeden hata etmiş yanılmış kötü amelime kendi(m) **pişman olmuştum**(m). Bir daha yapmamak üzere vazgeçer(im) : : şimdi nasıl yapayım, diye dedim..” AY 9/12.

Eski Uygur Türkçesi döneminde, *tur-* fiilinin *-ur* geniş zaman ekli biçimi olan *turur* yüklemi ve -°p zarf-fiil ekinin birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Yapmış olduğumuz taramalarda bu yapının ilk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde ortaya çıktığını tespit ettik ve bu yapının, fiilinin gösterdiği iş, oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda yapıldığını ve süregelmekte olduğunu gösteren bir zaman yani *şimdiki zaman kavramını* taşıdığını gördük.

... *yirtünçüde serilip turur...* AY 164/17.

5. *tur-* fiilinin geniş zaman eki almış şekli olan *turur* yüklemindeki *-ur* geniş zaman ekinin zamanla eriyip kaybolmasıyla oluşan *-tur/tür* ekine, ilk olarak Karahanlı Türkçesinde *Atebetü'l-Hakayık* adlı eserde rastlamaktayız (*koy-u-p-tur*).

6. Diğer Tarihi Türk Lehçelerinde, -°p zarf-fiil ekinin özel bir anlam (duyulan, görülen, şimdiki zaman) meydana getirecek şekilde ya müstakil ya da *-tur/tür*, *-dur/dür* ekleri, *turur* yüklemi veya *er-* ek-fiiliyle birlikte kullanıldığını görmekteyiz.

7. Çağdaş Türk Lehçelerinde genel eğilim, -°p zarf-fiil ekinin ya müstakil ya da *-dur/dür*, *-tur/tür*, *-tır/tir*, *-dır/dir*, *-tı/ti*, *-dı/di*, *-du* ekleri veya *e-* ek-fiiliyle birlikte kullanılması yönündedir. -°p zarf-fiil eki ya müstakil olarak ya da *-dur/dür*, *-tur/tür*, *-tır/tir*, *-dır/dir*, *-tı/ti*, *-dı/di*, *-du* ekleri veya *e-* ek fiiliyle birlikte duyulan geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren zaman eki olarak görev yapar.

8. Aşağıdaki tablodan yararlanılarak Çağdaş Türk Lehçelerinde zaman kavramı taşıyan $-^{\circ}p b$ ($-dur/dir$, $-tur/tir$, $-tur/tür$, $-tı/ti/tu$, $-du/di$) yapıları birbirleriyle karşılaştırılabilir:

	$-^{\circ}p/b$ zarf-fiil ekleriyle zaman teşkili:	$-^{\circ}p + -dur/dir$, $tur/tir/tur/tür$ yapısıyla zaman teşkili:	$-^{\circ}p + -duru (r)$ yapısıyla zaman teşkili:
GÜNEYBATI			
Türkmen	$-^{\circ}pdir^*$		
Irak Türkmen	$-^{\circ}b$		
Azerî	$-^{\circ}b(dur)$		
KUZEYBATI			
Tatar	—		
Başkurt	—		
Kırım	—		
Karakalpak	$-^{\circ}p^{**}$		
Kazak	$-^{\circ}p^{**}$		
Kırgız	$-^{\circ}p$	$-^{\circ}ptur^{***}$	
Nogay	$-^{\circ}p^{**}$		
GÜNEYDOĞU			
Özbek	$-^{\circ}b^{**}$		
Yeni Uygur	$-^{\circ}p^{****}$		
KUZEYDOĞU			
Hakas		$-^{\circ}ptur$	
Şor		$-^{\circ}ptur$	
Tuva			$-^{\circ}p turu$

* Türkmen Türkçesinde $-pdir < -p turur$ 'lu şekil, duyulan geçmiş zaman; $-pdi < -p edi$ 'li şekil ise, duyulan geçmiş zamanın hikâyesi fonksiyonunu üstlenmiştir.

** Bu lehçelerde teklik ve çokluk 3. şahıslar hariç, diğer bütün şahıslarda zarf-fiil eklerinden sonra şahıs ekleri getirilir. Kırgız Türkçesi hariç, bu lehçelerin teklik ve çokluk, 3. şahıslarında zarf-fiillere *turur* yüklemine kalıntısı olan $-di$, $-tı/ti$ ekleri ilâve edilir.

*** Kırgız Türkçesinde duyulan geçmiş zaman fonksiyonunu üstlenen aslı şekil $-ptur$ yapısıdır; fakat bazen $-tur$, bazense $-t$ düşer.

**** Yeni Uygur Türkçesindeki teklik ve çokluk 2. şahıslar hariç $-p$ zarf-fiil eki *turur* yüklemine kalıntısı olan $-tı/tu$ eklerini alır.

KISALTMALAR

- AÇS T. S. Tümtenev, G. D. Golubev, "Altay Albatımın Çümdü Söstöri, Ekinçi Bölük" Gorno-Alştaysk 1962.
- AH Reşit Rahmeti Arat, *Atebetü'l-Hakayık* (Edib Ahmed B. Mahmud Yükncki), Ankara 1992 (12. yy.'ın ilk yarısı).
- AKD Selâhattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, 2. baskı, Ankara, 1988.
- AT Muharrem Ergin, *Azerî Türkçesi*, II. baskı, İstanbul, 1981.
- AY Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk* (Giriş, Metin ve Dizin), Ankara, 1994.
- BA Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, *Bâburnâme 1. Kısım* (Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza), Harvard Üniversitesi 1993 (1502 yılı).
- BC Mâmäsâli Cumäbäyev, *Bälälär Ädäbiyâti*, Taşkent, 1994.
- C Cihan Okuyucu, *Cinâni, Hayatı-Eserleri-Divanın Tenkidli Metni*, Ankara, 1994 (16. yy.).
- CC Ş. Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri* (Codex Cumanicus, 1303 yılı), Ankara, 1977.
- ÇA Çarı Aşirov, Sovet Edebiyatı, *Meyletinler*, Aşgabat, 1989.
- ÇNG İsmail Hikmet Ertaylan, *Çengnâme, Ahmet-i Dai Külliyyatı*, İstanbul, 1952.
- DÇ N. A. Baskakov, *Dialekt Çernevıh Tatar/Tuba-Kiji*, Moskova, 1965
- DK Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, 1989.
- DV İsmail Hikmet Ertaylan, *Vasiyyet-i Nûşirvan, Ahmet-i Dai Külliyyatı*, İstanbul, 1952.
- ED Leylâ Karahan, *Erzurumlu Darîr Kıssa-ı Yûsuf*, Ankara, 1994.
- EH Ahmet Caferoğlu, Abu Hayyan el-Gırnatî, *Kitabü'l-idrâk li-lisânü'l-etrâk* (1312 yılı), İstanbul, 1931.

- FK Önal Kaya, *Fevâyidü'l-Kiber* (Alî Şîr Nevâyî), Ankara, 1996.
- HH Änvâr Âbidcân, *Yerliklär, häcviyâ hängâmülär*, Taşkent, 1990.
- ITT Hidayet Kemal Bayatlı, *Irak Türkmen Türkçesi* Ankara, 1996.
- JK Murtaza Şerhan, *Juldtz Köpir*, Almatı, 1991.
- KA Tuncer Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağızları* (İnceleme, Metinler, Sözlük), Ankara, 1988.
- KÇ Säidä Zünnünnova, *Kök Çırâqlär*, Taşkent, 1977.
- KI A. Melek Özyetkin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, (Kırım, Mengli Girey Han Bitiği, 1469 yılı), Ankara, 1996.
- KİA Ahmet Bican Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, Ankara, 1983.
- KK S. Telegdi, *Eine Türkische Grammatik in arabischer Sprache aus dem XV. Jhdt*, KCsA 1937.
- KY N. A. Baskakov, *Kara-kalpakskiy yazık* Moskova 1951, Cilt 1.
- LM Ülkü Çelik, *Alî-Şîr Nevâyî, Leylî ve Mecnûn*, (1484 yılı), Ankara, 1996.
- M Ş. Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, (Mi'racnâme 14. yüz-yıl), Ankara, 1977.
- ML F. Sema Barutçu Özönder, *Muhâkemetü'l-Lugateyn, 1499 yılı*, Ankara, 1996.
- MN Nârtoxtä Qılıçev, *Mö'cizä*, Taşkent, 1984.
- Mrzb. Z. Korkmaz, *Marzuban-name* (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Ankara, 1973.
- MUT Sultan Mahmut Kaşgarlı, *Modern Uygur Türkçesi Grameri*, İstanbul, 1992.
- MÜ Köçkön Saktanov, *Markumdar Ünü*, Bitkek, 1991.
- MZE Kemal Eraslan, *Mîzânu'l-Evzân (Alî-Şîr Nevâyî)*, *Vezinler Terazisi*, Ankara, 1993.

- NE S. A. Kalmıkova, *Nogay Ertegiler*, Çerkessk 1967.
- NF Janos Eckmann, *Nehcü'lFeradis (1357 yılı - Metin II)*, Yay. Semih Tezcan - Hamza Zülfikar, Ankara.
- NT Gülcâhân Mârdânova, *Nur Tolâ Üy*, Taşkent, 1992.
- OKD Reşit Ralmeti Arat, *Makaleler Cilt I*, (Haz. Osman Fikri Sertkaya), Ankara 1987, Oğuz Kağan Destanı s. 631, 346
- ÖBT Ahmet Bican Ercilasun, *Örneklele Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara, 1993.
- QA S. İsayev, K. Nazarğaliyeva, *Qazak Tili*, Almatı, 1994.
- ŞD *Şeyhî Divanı* (Tıpkı Basımı), İstanbul, 1942.
- ŞGD Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara, 1994.
- ŞT Zuhâl Kargı Ölmez, *Şecere-i Terâkime (Ebulgazi Bahadır Han)*, Ankara 1996 (1659-1660 yılları arası.)
- TZ *Et-tuhfetü'z-zekiyye fi'l-lûgati't-Türkiyye* (1425'den önce yazılmıştır.)
- YS Çolpan, *Yânü Âldim Sâzimni*, Taşkent, 1991.

***İş Yerimizin Adı
Kimliğimizin Aynasıdır.***

TÜRK DİL KURUMU